

Tilburg University

Review of the book André Jolles (1874-1946), 'gebildeter Vagant'. Brieven en documenten bijeengebracht, ingeleid en toegelicht door Walter Thys, W. Thys Hanssen, L.

Published in:
Literatuur

Publication date:
2002

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Hanssen, L. (2002). Review of the book André Jolles (1874-1946), 'gebildeter Vagant'. Brieven en documenten bijeengebracht, ingeleid en toegelicht door Walter Thys, W. Thys. *Literatuur*, 5(19), 306-308.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Een dilettant die zijn ziel verkocht voor een leerstoel

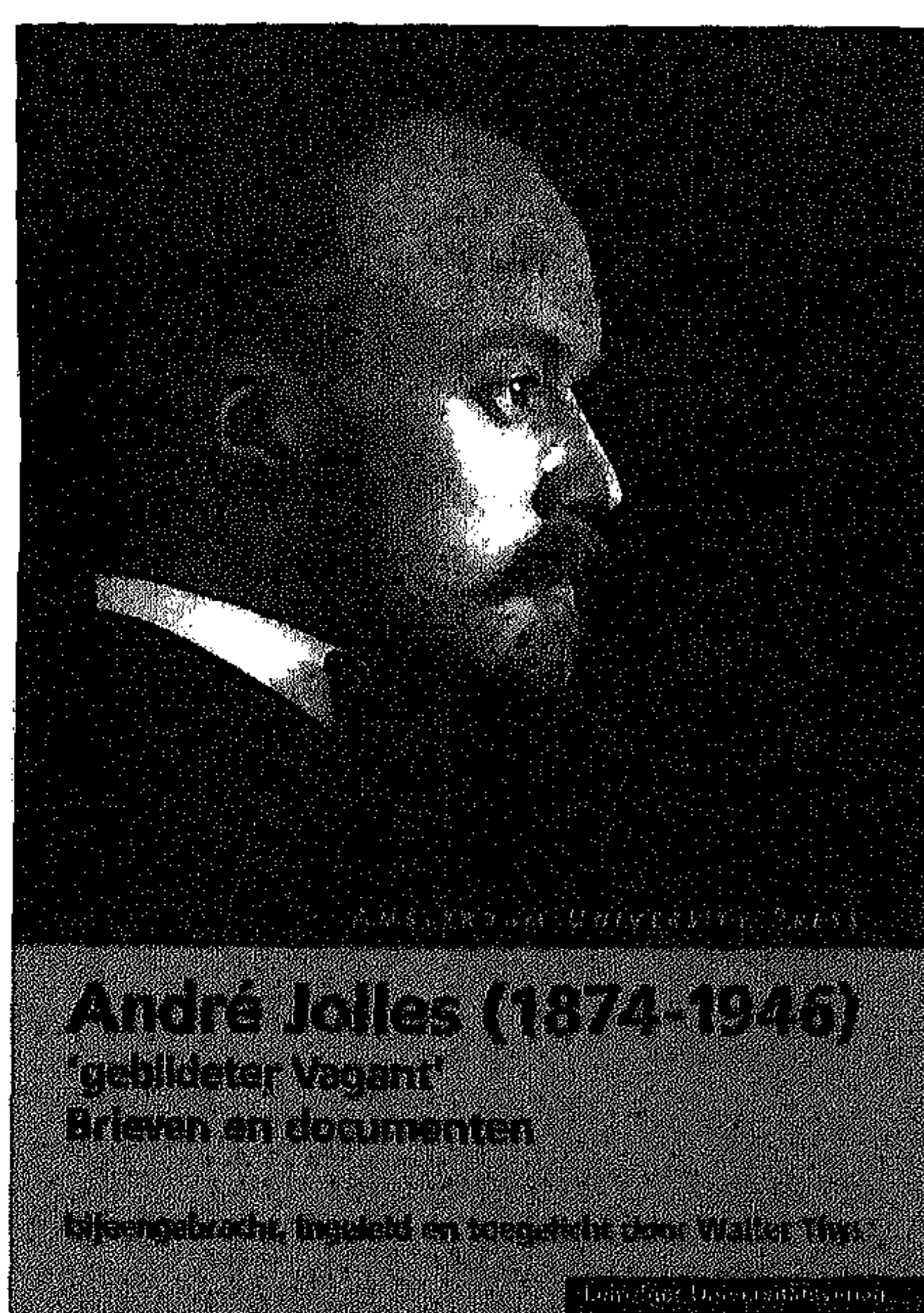
André Jolles (1874-1946), *'gebildeter Vagant'. Brieven en documenten bijeengebracht, ingeleid en toegelicht door Walter Thys.* Amsterdam/Leipzig: Amsterdam University Press/Leipziger Universitätsverlag, 2000. 1173 blz.; € 58,50. ISBN 90 5356 346 6.

André Jolles (1874-1946) is een van de meest curieuze producten die de negentiende-eeuwse cultuur in Nederland heeft opgeleverd. Als erudiet dilettant had hij een haat-liefdeverhouding met de academische wereld, waarin hij zich met veel esprit en bluf omhoogwerkte, maar die hem ook telkens weer vanwege zijn charlatanerie van zich afduwde. Jolles eindigde als een nazi aan de universiteit te Leipzig, waar hij zich kort na de oorlog van het leven beroofde. Hij kon de Führer niet op de radio horen zonder in snikken uit te barsten. Hitler was voor hem de mythische held die redding bracht, ook als dat vernietiging betekende – wat Hij vernietigde, had geen bestaansrecht. Daarmee viel ook Jolles' levensangst weg, want Hitlers weg was de enige weg.

Gevaarlijk leven was zijn ideaal, maar tegelijkertijd beklagde hij zich voortdurend over zijn verschrijftafelde bestaan. Toch bleek hij als geleerde te ongedurig om

een enkel groot project te voltooien. De belangrijkste publicatie die hij voortbracht, het vaker herdrukte en vertaalde *Einfache Formen* uit 1930, zou nooit het licht hebben gezien, als twee leerlingen het manuscript niet op basis van hun collegeaantekeningen gereconstrueerd hadden. Het werk was door Jolles in een uitbarsting van zijn 'temperament' aan flarden gescheurd. Hij werd de meester van het virtuoze essay, van het briefgenre vooral, waar hij met een dun potloodje al zijn stilistische vaardigheden, zijn adembenemende kennis, zijn humor en opdringerige melancholie, zijn froisserende hovaardigheid en al zijn dandyistische overgevoeligheden in uitstortte. Zijn zelfverwijten zijn zo consequent en overtuigend, dat ze ongewild het vooroordeel bevestigen waarvan hij ontkenning trachtte af te smeken, namelijk dat hij een godsgruwelijke egotripper was. Maar er valt nauwelijks met iemand uit die cultuurperiode zoveel te lachen, huilen, genieten en ontdekken als met Jolles. Ben je juist tot de conclusie gekomen: hij is geniaal, dan denk je het volgende moment: hij is gek – uiteindelijk: een geniale gek. In zijn historische bespiegelingen crosst hij door de eeuwen en door de regionen met een snelheid en een schijnbare luciditeit, waartegen Oswald Spengler bijna als een schooljongen afsteekt. Zijn ultieme gekte zit hem toch in het feit dat hij de meester was van de verkeerde keuze, op het verkeerde moment, op de verkeerde plaats.

Als zoon uit het huwelijk van de schrijfster Jacoba Cornelia Singels met een marineofficier, ont-

wikkelde Jolles zich tot een bekend, door Tachtig angehaucht dichter en publicist. Bijdragen van zijn hand verschenen in tijdschriften als *Van Nu en Straks*, *De Nieuwe Gids* en *De Kroniek*, waarvan hij sedert de oprichting in 1895 redacteur was. Een jaar later begon de vriendschap met Huizinga, wiens levensloop hij als parallel met de zijne beschouwde. In Florence raakte hij bevriend met de Duitse kunsthistoricus Aby Warburg. Zijn vertrek uit Nederland zou definitief blijken, want de luisterrijke thuiskeer die hij voor zichzelf in gedachten had bleef uit. Zijn zelfmoord in februari 1946 volgde op signalen dat in Nederland geen mens meer op hem zat te wachten. Zonder gymnasiumdiploma was hij indertijd toegelaten tot de studie geschiedenis en archeologie te Freiburg. Na verscheidene jaren als privatdocent in Duitsland werkzaam te zijn geweest, had hij zich in oktober

1914 tot Duitser laten naturaliseren om aan het westfront te kunnen dienen. In een Duits officiersuniform, waarvan hij graag de blauwe voering showde, doceerde hij in de jaren 1916-1918 aan de vervlaamste universiteit te Gent. Aan het eind van de oorlog vertrok hij naar Leipzig, waar hij als buitengewoon hoogleraar aan de slag kon. Zijn leeropdracht omvatte de Nederlandse taal- en letterkunde en spoedig ook de algemene en vergelijkende literatuurwetenschap. Huizinga spande zich verscheidene keren in hem een hoogleraarpost in Nederland te bezorgen, tot dreigende schade van zijn eigen reputatie zelfs, maar geen bestuur nam de sollicitatie werkelijk serieus. Gevraagd om zijn advies, meende een Duitse collega dat hij zich Jolles uitstekend als een *Kinoregisseur* kon voorstellen, maar een benoeming tot hoogleraar achtte hij 'grotesk'. In de inflatiejaren schreef Jolles tal van goed betaalde opstellen voor *De Gids*, waar Huizinga redacteur van was. Een selectie van deze stukken verscheen in 1923 als *Bezieling en vorm* bij Huizinga's uitgever H.D. Tjeenk Willink. De vriendschap eindigde tegen Huizinga's wil met Jolles' lidmaatschap van de NSDAP op 1 mei 1933, waarna hij geheel van Nederland vervreemde. Zijn verdiensten voor de literatuurwetenschap werden door de Führer beloond met de Goethe-medaille, aan Jolles uitgereikt bij gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. Hij legde toen net de laatste hand aan drukproeven van een studie over de vrijmetselarij waartoe Himmler hem opdracht had gegeven. Deze

studie is nooit verschenen; het zetsel ging bij een bombardement verloren.

Wel verscheen acht jaar na Jolles' dood een groot artikel van de Belgische neerlandicus Walter Thys (*1924) in *De Nieuwe Taalgids*: 'Uit het leven en werk van André Jolles (1874-1946)'. Het doel van deze publicatie werd gegeven in de zin: 'Het staat iedereen vrij, André Jolles politiek te beoordelen en te veroordelen, maar mét de nodige gegevens over hem en zijn werk, kan dat wellicht op een rechtvaardiger wijze, in ieder geval met meer gezag gebeuren' (jrg. 47, pp. 129-137, 199-208). Kennelijk vond Thys deze gegevens onvoldoende voor een goede oordeelsvorming (of vond hij de oordeelsvorming nog steeds te weinig rechtvaardig en zonder gezag?), want bijna een halve eeuw later levert hij een liefst 1174 bladzijden dikke bronnenuitgave: André Jolles (1874-1946), *'gebildeter Vagant'*. Wanneer men bedenkt dat Thys' befaamde proefschrift over *De Kroniek van P.L. Tak. Brandpunt van Nederlandse cultuur in de jaren negentig van de vorige eeuw* uit 1955 reeds aan een nauw aan Jolles gelieerd onderwerp was gewijd, dan wordt duidelijk dat een groot deel van Thys' carrière en waarschijnlijk ook privé-leven opgegaan is aan het onderzoek naar de man die hij kenschetst als een 'zwerfer tussen extremen'.

'*gebildeter Vagant*' is een kostelijk boek. Het weerspiegelt tot in de kleinste facetten de betovering van de editor door zijn held, wiens onaangename kanten hij geenszins wegpoetst, maar juist keer op keer in het notenapparaat

scherp onder de aandacht brengt. Bijvoorbeeld waar Jolles' zich tegenover zijn verloofde – een dochter van de burgemeester van Hamburg – in strijd met de waarheid voordoet als doctor, werkzaam aan de universiteit van Amsterdam. De editeur in een noot: 'Ook dat heeft hij Tilli wijsgemaakt'. Het kan niet anders of Thys heeft ook van déze kant van Jolles gesmuld, want anders houd je deze narcistische bedriegerij, waarmee Jolles iedereen tegen zich in het harnas joeg, geen decennia lang vol. Had Jolles iemand op bezoek die toevallig van een onderwerp meer wist dan hijzelf, dan liet hij hem onder het voorwendsel een goede sigaar te halen een ogenblik alleen, om in zijn bibliotheek snel alle informatie te zoeken waarmee hij zijn gast om de oren kon slaan. Deze pedanterie heeft zich ook meester gemaakt van de werkwijze van de editeur, waardoor elke passant, elk wissewasje, ja zowaar de naam van Jolles' grote held Adolf Hitler van een voetnoot moest worden voorzien: '(1889-1945), Duits dictator'. Uit eigen herinnering vermeld ik dat bij de totstandkoming van de *Briefwisseling* van Johan Huizinga, die heel wat correspondentie van André Jolles bevat, reeds in een vroeg stadium besloten werd de onnavolgbare gedachtesprongen van dit heerschap niet te annoteren, omdat annotatie geen verheldering in die associaties bleek te brengen. Walter Thys daarentegen heeft consequent voetnoten aangebracht. Deze werkwijze dwingt veel respect af, al werkt zij onbedoeld ook op de lachspieren, zoals bij het repertoire aan onzekerheidsformules in het

notenapparaat: 'Misschien bedoelt hij...', 'Men is geneigd te besluiten...', vermoedelijk zus, misschien zo. Het boek is ook zo kostelijk omdat het zelf een zwerftocht is, wat het in zekere zin ook onbespreekbaar maakt. Hoe moet het dan gelezen worden?

In zijn inleiding beveelt Walter Thys een 'epische' lectuur van het boek aan als de leerzaamste, maar vooral ook 'de boeiendste' vorm van kennisname van het materiaal. Zij zou aanleiding geven tot 'een voortdurend overschrijden van de grenzen tussen leven en verbeelding'. Hierin schuilt meen ik het diepe misverstand en ook de tragiek van Walter Thys, die zijn boek als een biografie gereciperd wil zien, waar hij in wezen een uitpuilende dossierkast aangeleverd heeft. Thys zelf is kennelijk al die jaren blijven zweven tussen leven en verbeelding, tussen wetenschap en fascinatie, maar is daardoor nooit boven zijn onderwerp komen te staan. Ook dit maakt het boek zo mateloos kostelijk. Maar dat is het boek het meest door de pen en de streken van André Jolles zelf, die een veel groter epistolair talent bezat en een veel interessanter levenswandel kende dan zijn vriend Huizinga, die op zijn beurt echter de aanzienlijk groter geleerde was. Waar Huizinga het oude academische wetenschapsideaal nog relatief ongeschonden ver de twintigste eeuw in wist te loodsen met een merkwaardige mengeling van romantisch zienschap en post-modern relativisme, laat Jolles in al zijn waanzinnige universalistische pretenties vooral de absurditeit ervan zien: een dilettant die

zijn ziel verkocht voor een leerstoel en met de rancune bleef zitten. Men slaat steil achterover van de verscheidenheid aan disciplines, onderwerpen en perioden, waarover hij colleges gaf, boeiend naar het schijnt als een circusvoorstelling. Echt en onecht zijn bij hem niet meer te onderscheiden; in zijn momenten van grootste openhartigheid – waarop hij zich meestal te buiten gaat aan deerniswekkend zelfbeklag – blijft hij maximaal poseren. Jolles was een geboren verleider, die de altijd zo door en door voorzichtige Huizinga moeiteloos om zijn vingers wist te winden; een Casanova ook, die tot op zijn oude dag het seminarium als een liefdesnestje wist te benutten.

Er lijkt geen archief op aarde voor de Jolles-speurzin van Walter Thys gesloten te zijn gebleven, met één enkele uitzondering: het wat hij noemt 'mysterieuze' Archief André Jolles te Amsterdam. Voor ingewijden is duidelijk dat daarmee alleen maar de collectie van Antoine Bodar kan worden bedoeld, de priester-geleerde die in 1987 te Amsterdam promoveerde op *De schoonheidsleer van André Jolles*. In deze dissertatie, waarvan nooit een handelseditie verschenen is, wordt inderdaad naar een Amsterdams AJ-archief verwezen, zonder daarover nadere gegevens te verschaffen. Thys, galant tot het uiterste, doet daar niet zuur over. Hij verheugt zich over de 'onverwachte belangstelling' voor Jolles zoals die recentelijk uit het binnen- en buitenland zou blijken. In het licht daarvan meent hij dat de uitgave *André Jolles. 'gebildeter Vagant'* in een internationale

behoefte zal voorzien. Wishful thinking? Het is daarom wat pijnlijk dat de enige academische onderzoeker die zich op dit moment naast Thys nog in Jolles schijnt te verdiepen in dit scrupuleus uitgegeven boek met een drukfout wordt aangeduid als 'kusthistorica'. André Jolles zou er met zijn gevoel voor woordspelingen aardig wat grappen over hebben gemaakt. Maar ook zou hij zijn oude vooroordelen jegens het 'belachelijke' Holland bevestigd hebben gezien, nu er hier voor deze brieven- en documenteneditie zo goed als geen belangstelling blijkt te zijn. Het boek verdient beter.

LÉON HANSEN